

Fóris-Ferenczi Rita

Kihasztnálatlanul. A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere

Recenzió Papp Z. Attila (szerk.): Kihasztnálatlanul. A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere című kötetéről.
(Csíkszereda, 2005, Soros Oktatási Központ, 238.)

Apám harmincas éveinek a derekán kényszerült újra iskolapadba, amikor kiderült, hogy valamilyen szakmunkási „kategória” megszerzéséhez fontos lenne, hogy folytassa annak idején abbahagyott iskolai tanulmányait. Akkortájt kezdett panaszkodni arra, hogy mellkasi fájdalmai vannak, pontosabban a mellcsontja tájékán érez valamilyen kellemetlen nyomást. Még mielőtt a betegségfelelem eluralta volna a családot, apám a tünetek és a fájdalomérzet idejének és körülményeinek következetes megfigyelésével kiderítette, hogy neki bizony az iskolapadtól fáj a mellcsontja. Elképedésünkre félszegen, kissé röstellkedve mesélte el: miközben nagy igyekezettel próbálja kiszúrni és leírni a románul lediktált tananyag számára többnyire beláthatatlan lényegét, buzgalmában odaszorítja a mellét az iskolapadhoz. Emlékszem, hogy sok szó esett akkoriban arról, hogy milyen nyűg ilyen korban tanulni, de mégis megéri, mert fizetésemeléssel jár. Ez bennünket, elemis gyermekeket egyáltalán nem érdekelt, de arra ma is emlékszem, mennyit kuncogtunk, amikor próbáltuk elképzelni: a mi száznyolcvan centis, már öszülő halántékú óriási apánk nekifeszül annak a kicsi iskolapadnak...

A könyv borítóján, amely ezt az emléket előhozta, megsárgult fényképeket idéző színekben egy szakadozott körmű munkáskéz látható, amint bütykös igyekezettel szorongatja a törekenynek tűnő ceruzát, és annak radírgumis felével dörzsöli a papírlapon a hibásan leírt sorokat. A cím a borító legalján húzódik: *KIHASZNÁLATLANUL*, alatta a részletező alcím: *A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere*. A fedőlap raffinérijáról¹ semmi más nem tereli el a figyelmet. Még ahhoz is föl kell lapoznunk a kötetet, hogy megtudhassuk: a könyv szerkesztője Papp Z. Attila, a szerzők Márton János, Papp Z. Attila és Német Szilvia.

Szokatlannak tűnhet, hogy ez a könyvismertetés emlékek felidézésével, látszólag eltávolító, szubjektív benyomások előlegezésével kezdődik. A műfajból fakadó igények megsértését viszont amiatt tartom funkcionálisnak, mert úgy gondolom, hogy a fedőlap és a kérdőjeleket kikényszerítő cím másban is hasonló elvárásokat ébreszthet. Ugyanakkor azt is hiszem, hogy a megértés felé az első lépés előzetes elképzeléseink, akár tévhiteink tudatosítása. A felnőttképzésről sokaknak hasonló tapasztalata, előzetes tudása, élményvilága lehet: valami olyanfajta tanulásként szoktuk elképzelni, amely esélyt ad a már nem iskoláskorúaknak arra, hogy valamilyen formában, például esti tagozaton, öszülő fejjel, „lemorzsolódott” címkével folytathassák valamikor/valamiért abbahagyott/megszakított iskolai tanulmányaikat, esetleg megszerezzék az érettségi oklevelet vagy valamilyen szakmai előmenetelükhöz fontos továbbképzésen vegyenek részt.

1. A borítóterv Boros Melinda munkája.

A szóban forgó könyv értelmé szempontjából ezt az előzetességstruktúrát előhívó jelentéste-lített fedőlap és a rejtőzködő cím (az általuk ébresztett olvasói elvárások) és a könyv tartalma pontosan a felnőttoktatás/felnőttképzés különféle értelmezésének az ütköztetésére épít, s ez nemcsak a fogalmak pusztá játéka, hanem emberi sorsokat érintő léthelyzet is, amelynek kon-textusában az érintett egyének számára sokszor rejtett, átláthatatlan társadalmi folyamatok, gyorsfordulatok húzódnak. Ez a könyv – és ez elsődlegesen az olvasó beállítódásától függ – a szűkebb szakmai „kíváncsiságot” felébresztő romániai látletet is lehet a felnőttképzésről, de lehet út is egy sajátos léthelyzetnek a megértéséhez azok számára, akikben hajlandóság van a meg-értésre. Azoknak, akik kívülről szemlélik, azoknak, akik felnőttként újra „iskolapadba” kerül-nek, azoknak, akik nem kényszerülnek, hanem igénylik ezt, és azoknak is, akiknek felkínálják, illetve lehetőségük lenne ezt megtenni. Nem hiszek abban, hogy a szerzői szándék pontosan rekonstruálható lenne, de a könyvet forgatván hiszem azt, hogy olvasója nem csak a szűkebb szakma lehet, hanem bárki, aki önnön és mások helyzetét, a körülöttünk zajló történéseket eme tágabb kontextus felől a megértés igényével hajlandó újraértelmezni.

Ehhez az értelmezési horizonthoz ad szempontot a kötet szerkesztőjének bevezető írása is. Az 1989-es eseményeket követően az ország gazdasági szerkezetének megváltozása hirtelen meg-szüntette azt a kiszolgáltatott, de mégis biztonságos helyzetet, hogy egy munkahelyből, mes-terségből jól-rosszul élethossziglan meg lehetett élni. Megváltozott tehát a tanuláshoz fűződő érdek: a mindennapok tétjévé vált a tanulás, képzés, átképzés, s innen nézve értékelődtek fel az ezt biztosító lehetőségek. „Történeti távlatból szemlélve, mondhatni percek alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a munkavállalók („a munkások”, az alkalmazottak) korábbi képességei, kompeten-ciái használhatatlanná váltak, milliós nagyságrendű tömegeknek kellett szembesülniük azzal a ténnyel, hogy addigi szakmai tudásuk megkérdőjeleződik, vagy szabatosabban fogalmazva: piaci értékük minimálisra csökken. Ilyen átmeneti helyzetekben egy szűkebb rétegnek sikerül „átmentenie” magát, és megtalálja saját helyét a politikai vagy (vállalkozóként) a gazdasági szfé-rában (avagy egyszerre mindkettőben), de a nemcsak metaforaként használt „milliós tömegnek” másfajta alkalmazkodási utat kellett végigjárnia” (7).

A bevezetőt követő fejezet (Papp Z. Attila: *Felnőttképzés és -oktatás: kísérlet a fogalmak leírásá-ra és néhány kapcsolódó tematika bemutatására*, 13–17.) épp ennek a megváltozott léthelyzetnek a kontextusában kezdi leépíteni a felnőttoktatás céljáról, szerepéről kialakított előzetes tapasztalatainkat. A tájékozódást a felnőttképzés szerteágazó világában segíti az a történeti visszate-kintés és nemzetközi kitekintés, amely magának a fogalomnak a különféle értelmezését és a megnevezések mögötti társadalmi valóságok történéseit sejteti. A román terminológia vizsgálata is fokozatos változást, letisztulást jelez. Ha a romániai valóságban még nem is, az angol szak-kifejezések adaptációjában nyomon követhető az igazodás, felzárkózás az EU-s diskurzus elvá-rásaihoz. A körültekintő, a terminológiai bizonytalanságokat és átfedéseket is következetesen jelző elemzésnek az olvasó számára is belátható tanulsága, hogy a felnőttoktatás – a hagyomá-nyosabb értelmezéshez és a közelmúlt tapasztalatahoz közel állóan – „a közoktatási rendszerbe illeszkedő *iskolarendszerű programokat* jelöli, amelyek célja az általános művelődés, nevelés és oktatás”, a felnőttképzés pedig „azokra a speciális, piaci alapú szakmai oktatásra-képzésre vo-natkozik, amelyeket iskolarendszerben vagy azon kívül folytatnak” (18.).

Ezt a jelentésadást azonban újabb nézőpontból nyomban tovább árnyalhatjuk a második fe-jezetet olvasván. Németh Szilvia „vendégtanulmánya” (*Élethossziglani tanulás az Európai Unió dokumentumainak tükrében*, 17–25.) az előbbieken jelzett konceptuális váltás tudatosítását

teszi lehetővé. A felnőttképzés nemcsak egy kialakult helyzet tűzoltástervező kezelését, a munkanélküliséget csökkentő, az egyén szempontjából kényszerű képzést jelentheti, hanem annak az alkalmazkodási képességnek a kialakulását, amelyet a munkaerőpiac gyors változása igényel, s amelynek következtében az egyén élethossziglani tanulásra „ítéltetik”. Ennek a belátása, elfogadása az első lépés afelé, hogy ez ne kényszerként értelmeződjék, hanem belső igényné, késztetéssé formálódjék.

A vendég tanulmány az Európai Unió dokumentumainak alapján a személyes tudás, az „építő szkepszisen” alapuló gondolkodásmód kialakulását hangsúlyozva kiemeli az alaptudás, a technikai tudás rétegeit és a társas kapcsolatok kialakításának képességét, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy az egyén hosszabb távon megfeleljen a munkaerőpiac változó kihívásainak. Az EU versenyképességének kulcseleme, az élethossziglani tanulás felől értelmezhetőek a paradigmát érvényesítő tevékenységi prioritások és a megvalósítás feltételei és részletei. Mindez jól áttekinthető a fejezetvégi összefoglaló táblázatban, amely a MELAR-jelentés alapján (Making a European Area of Lifelong learning a Reality) a stratégiai építőelemek megvalósításának konkrét lépéseit láttatja.

Az értelmezési keretek megteremtését követően *A romániai felnőttképzés rendszere* című központi rész első alfejezete – Márton János: *A felnőttoktatás/képzés jogi kerete a rendszerváltás utáni Romániában (1990–2004)* (43–89.) – három időegység szerinti rendezésben körültekintő részletezettséggel elemzi a témára vonatkozó jogszabályokat, magyarázza és értelmezi alakulásukat, módosulásukat.²

Érdekes ezt – az egyébként részletezettségéből, dokumentáltságából fakadóan igen figyelmes olvasást igénylő fejezetet – úgy nyomon követni, hogy közben folyamatosan lapozzunk vissza az előző részek fogalomtisztázó, az élethossziglani tanulás értelmét láttató szövegrészekhez, vagy akár a fejezetvégi összefoglaláshoz is. Ezt a vissza- és előrekereső olvasást amiatt tartom fontosnak, mert a kötetben a fejezetek rendjének a logikája, s ennek a felismerése biztosítja azt a többszempontúságot, amelynek mentén érdekes összefüggések fedezhetők fel. A jogszabályok elemzésében látható, hogy miképpen értelmeződik át – folyamatosan és igen gyors ütemben – az első fejezetben már nyomon követhető felnőttoktatás/képzés célja és szerepe, és miképpen viszonyítható ez az élethossziglani tanulás paradigmájához, annak elfogadásához, illetve érvényesítésének törvényadta lehetőségeihez.

Az előrelapozás az összefoglaláshoz pedig egyrészt abban segít, hogy könnyebben kiemelhesük a jogszabályok szintjén érzékelhető állandó változásban a lényeges elemeket, másrészt viszszacsatol az első két fejezet – most már értelmezési horizontként és szempontként működtethető – lényeges megállapításaihoz is. Eme összefüggés-hálózatban a három időszakot a következőképpen jellemezhetjük a fejezetvégi összefoglaló alapján: a) Az 1990–1994 közötti időszakban a felnőttek képzése szakképzésként (képzés, átképzés, továbbképzés) értelmeződik, és elsődlegesen szociális problémaként jelentkezik mint „a munkanélküliség visszaszorításának egyik eszköze”. A képzést felügyelő intézmények a Munkaügyi és Szociális Minisztérium alárendeltségében működő munkaügyi és szociális védelmi igazgatóságok; b) Az 1995–2001-es időszakban a felnőttek képzése már nemcsak a munkanélküliekre terjed ki, hanem az egész felnőtt lakosságot érintő folyamatos szakképzésként az élethossziglani tanulás lehetőségét is felkínálja. Ezzel együtt jár a képzést felvállaló intézmények körének bővülése olyanokkal, amelyek a képzést szolgáltatás-

2. Az elemzés teljességéről tájékoztat a felnőttoktatásra/képzésre vonatkozó legfontosabb jogszabályok jegyzéke a 7-es számú mellékletben (211–216.).

ként kínálják fel. c) 2001–2004 között a korábbi időszakban már differenciálódó felnőttképzési rendszer a munkanélküliek képzésére és a felnőttképzésre tagolódik sajátos intézményi körével együtt, és az addigi papíron létező rendelkezések az alkalmazási előírások kidolgozásával a gyakorlatban is kezdenek kibontakozni (128–131.).

A jogszabályok elemzése és a három időszak lényeges történéseinek az összefoglalása kínálja fel azt a nézőpontrendszert, amely viszonyítási alapként működhet a tényleges gyakorlatot láttató fejezetek olvasásakor. Ebben az egységben az első alfejezet statisztikai adatokat közöl és magyaráz (*Rendszerszintű és regionális, megyei statisztikai adatok*), ezt követi a felnőttképzésre fordított források számbavétele (*Finanszírozás*). A jelzett részek szerzője Márton János.

A felnőtt szakképzésre vonatkozó 2001–2002-es adatokból kiderül, hogy Romániában a felnőtt lakosság részvételi aránya a szakoktatásban és -képzésben, illetve a szakképzést biztosító vállalkozások aránya más országokhoz viszonyítva igen alacsony. Hasonló eredményeket jelez a vállalatok által szervezett tanfolyamokon való részvétel, a folyamatos szakképzésbe való befektetés vizsgálata is (132–133.).

Az engedéllyel rendelkező szolgáltatókra és képzési programokra vonatkozó statisztikai adatok (133–158) a leggyakrabban szervezett képzési programok gyakoriságát és országos arányát, a *Romániai Foglalkozási Jegyzék*ben szereplő foglalkozások lefedettségét és képzési szintjét láttatják. Ezt követik a szakképzési program típusa, a szolgáltató intézmények, valamint a képzési program bejegyzési és engedélyezési időpontja szerinti megoszlásra vonatkozó adatok (132–143.).

A programoknak a területi bontás szempontjából nyomon követett vizsgálata nem csak az országos, megyei, regionális szintet érinti, hanem kiemelten foglalkozik a három székelyföldi megye helyzetével a programok száma, típusa, a képzést szolgáltató intézmények és a bejegyzés időpontja szerinti tagolásban. Ezek az adatok és a levonható következtetések is jelzik, hogy a felnőttképzés már meghaladta azt a célt, hogy elsődlegesen a munkanélküliség felszámolását szolgálja. Olyan üzletté kezd alakulni, amelyet az érdekeltek fizetési képessége határoz meg, s ez befolyásolja azt is, hogy a szolgáltatók köre differenciálódik, például a kereskedelmi társaságok belépésével. Ez elsődlegesen a fejlett megyékre jellemző. Az erdélyi megyék közül Brassó, Temes, Kolozs és Máramaros megye országos viszonylatban is az első között szerepel, a három székelyföldi megye viszont a vizsgálati szempontok mindenike szerint elmarad a bánági, dél-erdélyi és közép-erdélyi megyéktől (158).

A kötet utolsó alfejezete a felnőttképzés emberközeli dimenziója felé fordítja az olvasót. Az kívánja láttatni a maga kutatási eszközeivel, hogy miként is működik a felnőttképzés a maga valójában. A cégvezetőket célzó interjúk vizsgálat tapasztalatainak az értelmezését bevezető fejezetben (Papp Z. Attila: *A szolgáltató intézmények közelről – az interjúk vizsgálat tapasztalatai*) nemcsak az alapadatok hiányából adódó módszertani megfontolásokról és az alkalmazott módszerek részletesebb ismertetéséről olvashatunk, hanem egy többszintű átjárásnak utat engedő – akár szemléleti alapként is értelmezhető – vizsgálati nézőponttal is szembesülünk. Noha az interjúk értelmezésekor sokféle kérdés mentén tájékozódhatunk (a képző intézmény vezetőinek személyes életútja, a cégalapítás története, a szolgáltató cégek önértékelése, stratégia, kapcsolatháló, az EU-hoz való viszonyulás, a képzések kerete és tartalma, regionális különbségek, a képző intézmények típusai, a képzés nyelve). Feltételezhető, hogy a különféle olvasói érdeklőségekhez igazodó olvasatokban ezek a kérdéskörök eltérő hangsúlyt kaphatnak, e könyvismertetésben inkább a fentiekben említett többszintű átjárást felkínáló szemléleti alapra hívnám fel a figyelmet. Ezt az átjárást két – s ha a regionális különbségeket is figyelembe vesszük több –

különbözö léthelyzetből fakadó gondolkodási rendszer egymáshoz közelítésének is nevezhetnők. Mit is értek a gondolkodási rendszerek összehangolási kísérletén? Itt nemcsak arról van szó, hogy e kutatás felvállalja, hogy „kíváncsi” a rendszerre vonatkozó általános és általánosítható tulajdonságok megállapításán túl arra is, hogy a rendszeren belül léteznek-e és miként léteznek magyar kisebbségi vonatkozások. Ugyanakkor egy másfajta (többségi, nemzetközi) nézőpontba játszik át, amely felöl a felnőtktképzés feltáratlan és nehezen megragadható jellege miatt a nyelvi, kulturális, etnikai hatások vizsgálata akár „tehetetlenek” is minösülhet (161). A dolog inkább abból a szempontból érdekes, hogy mindezt miképpen tudja úgy tálalni és értelmezni az interjúk kontextusában, hogy a felvetett problémák a különféle gondolkodási keretektől függetlenül valódi kérdésnek minösüljenek. A szemléletbeli átjárhatóságot a felvetett kérdéskörök kapcsán a felnőtktképzésben a piaci szempontok kínálhatják fel, amelyek háttérben/távlatában a romániai magyar kisebbség versenyképessége, gazdasági ütöképessége is tét lehet. A piaci dimenzió megjelenésével a felnőtktképzés ablakot nyithat a nem formális, folytonos tanulás felé, ezzel a külső nézőpont (többségi, nemzetközi) számára is jelentéssel bíró, a belső nézőpont (kisebbségi, regionális) számára pedig lehetőségeket kínáló területté válhat.

A kisebbségi vonatkozások taglalásában tehát érdemes odafigyelni egyfelöl azokra a belső viszonyítási alapokra, amelyek segítenek a „külső” szemlélőnek, hogy ne csak kuriózumként, idegenszerű vizsgálati terepként kezelje, hanem átláthassa, megérthesse a kisebbségiségből fakadó gondolkodási rendszert. Másfelöl azokra a külső viszonyítási alapokra, amelyek a szigorú kritikai hangvétel, az építő szkepszis jegyében lehetőséget adnak arra is, hogy a kisebbségi szempontokkal egyidejűleg tágabb nézőpontból is mérlegeljünk helyzeteket, jelenségeket.

Ha hajlandók vagyunk visszafele is „újraolvasni” a könyvet, beláthatjuk, hogy a felnőtktképzés jelenlegi helyzetét tekintve kihasztnátlan ugyan, de a kutatás tanúsága szerint nem helyzethez kötött állapot, hanem a kibontakozás lehetőségét is magában hordozó folyamat. S itt ne csak a felnőtktképzés rendszerének a kiépülésére gondoljunk, hanem szemléletbeli elmozdulásokra is, amelyekben a külső és a belső nézőpontnak találkozni kellene ahhoz, hogy a megértés szándékával közeledhessen egymáshoz.